

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра германської і фіно-угорської філології

КУРСОВА РОБОТА

з іноземної філології (фонетика) на тему:
«ОСОБЛИВОСТІ СЛОВЕСНОГО НАГОЛОСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ
ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ»

Студентки ІІІ курсу групи Па 05-20
факультету германської філології
і перекладу
спеціальності 035 Філологія
денної форми навчання
Біди Анастасії Артемівни

Науковий керівник
кандидат філологічних наук,
доцент **Алексієвець О.М.**
Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

КИЇВ – 2023

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY

Chair of Germanic and Finno-Ugric Philology

Term Paper

WORD STRESS IN ENGLISH AND UKRAINIAN

ANASTASIIA BIDA

Group IIa 05-20

**Germanic Philology & Translation
Department**

Scientific Supervisor –

Oxana M. Alexiyevets

CSc (Philology), Assoc. Prof.

KYIV – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВЕСНОГО НАГОЛОСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	7
1.1. Основні напрями сучасних акцентологічних досліджень	7
1.2. Наголос як об'єкт лінгвістичних студій	9
1.3. Функції словесного наголосу та його типи	12
1.4. Способи вираження словесного наголосу в англійській та українській мовах.....	15
Висновки до Розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВЕСНОГО НАГОЛОСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	18
2.1. Методика проведення експериментального дослідження	19
2.2. Характеристики словесного наголосу в англійській мові.....	20
2.3. Риси словесного наголосу в українській мові	23
2.4. Порівняння акцентних систем у досліджуваних мовах	28
Висновки до Розділу 2	36
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	38
RÉSUMÉ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ВСТУП

Актуальність дослідження. Словесний наголос – це сильніша вимова одного складу, яка слугує для фонетичного об'єднання слова. Він є однією із найважливіших фонетичних характеристик.

У кожній мові існують певні правила функціонування словесного наголосу. Так, наприклад, для грамотного визначення наголосів англійською мовою потрібно чітко розуміти систему поділу слів на склади. Також варто зазначити, що в цьому плані англійська мова дуже подібна до української, оскільки вони обидві мають вільний наголос.

Наголос є таким самим обов'язковим елементом слова, як і його звуковий склад. Упізнання слова, особливо у складних умовах спілкування, тісно пов'язані з правильним сприйняттям стилю наголошування. У плані виявлення типології наголосу існує безліч підходів і щодо виявлення його функцій.

Ефект акцентної виділеності складу може досягатися не тільки шляхом його вимовляння з більшою інтенсивністю або силою на акустичному рівні або більшою гучністю на перцептивному рівні, але й завдяки довготі словесного наголосу в англійській мові. Словесний наголос є певною моделлю взаємовідносин усіх складів слова, які регулюються за допомогою сили, висоти тону, якості та кількості.

Дослідження проблем української та англійської акцентології здійснювалося лінгвістами протягом кількох століть.

Актуальність теми дослідження функціонування словесного наголосу в сучасній англійській та українській мовах зумовлена, по-перше, потребою виокремлення закономірностей в галузі наголосу, детального опису особливостей постановки словесного наголосу. По-друге, важливим є формулювання внутрішніх та зовнішніх причин наголошення.

Закономірностям функціонування наголосу в українській та англійській мовах були присвячені численні дослідження вітчизняних мовознавців.

Роботи Я. Рудницького (1946) присвячені особливостям акцентуації, що є характерними для мови поетичних творів Тараса Шевченка. І. Огієнко (1952), будучи автором монографії, присвяченої розглядові українського літературного наголосу, оперує важливим матеріалом, ілюстрованим за допомогою прикладів з української літературної класики. В. Скляренко (1983) простежує генезу україномовного наголосу від праслов'янської доби до сучасності, залучаючи до аналізу всі історичні та діалектні варіанти вживання того чи іншого випадку акцентуації. Заслуговують на увагу дослідження З. Веселовської (1960), присвячене явищу дублетних наголосів в сучасній українській мові, Н. Петренко (2008), студії якої розглядають наголошування різних частин мови в синхронному та діахронному аспектах (Петренко 2008), Б. Пристая (1999), який вивчає явище подвійного наголошення слів (Пристай 1999), М. Сачко (2007), що зосереджує свою увагу на феномені подвійного наголошування непохідних прикметників.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей словесного наголосу в англійській та українській мовах.

Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких **завдань**:

- вивчити основні напрями сучасних акцентологічних досліджень;
- обґрунтувати сутність наголосу та основні закономірності його функціонування;
- окреслити та охарактеризувати типи наголосів у англійській та українській мовах;
- встановити, систематизувати та порівняти характеристики словесного наголосу в англійській та українській мовах.

Об'єктом дослідження є наголос як лінгвістичний феномен.

Предмет дослідження становлять закономірності та специфіка словесного наголосу в англійській і українській мовах.

Матеріалом дослідження є 700 випадків наголошування в українській та англійській мовах, узяті з мови художньої літератури та публіцистики.

У роботі використано такі дослідницькі **методи: загально-наукові: аналіз і синтез** матеріалу за результатами огляду літератури; *індукція* – для узагальнення окремих конкретних спостережень до загального умовиводу; *дедукція* – для формування висновків про конкретні явища; **спеціальні лінгвістичні: описовий метод** – для репрезентації особливостей та надання точного й повного опису мовних одиниць; *дистрибутивний аналіз* – для визначення функціональних властивостей лексем зі словесним наголосом шляхом їх сполучуваності з іншими елементами; статистичний метод – для кількісного підрахунку одиниць дослідження.

Теоретичне значення наукової праці полягає в розширенні наявного знання про закономірності функціонування словесного наголосу в українській та англійській мовах.

Практична цінність роботи зумовлюється можливістю подальшого використання її матеріалів у дослідженнях, присвячених запропонованій проблемі, в освітньому процесі з вивчення фонетики та фонології, стилістики сучасної української та англійської мов.

Структура роботи зумовлена її метою та завданнями. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. У **ВСТУПІ** окреслено актуальність, мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, визначено його матеріал, теоретичне і практичне значення.

РОЗДІЛ 1 присвячено розгляду теоретичних аспектів вивчення наголосу в лінгвістиці.

У **РОЗДІЛІ 2** представлено аналіз закономірностей функціонування словесного наголосу в англійській та українській мовах.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ підсумовують результати дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ містить 37 позицій, із яких 4 – іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВЕСНОГО НАГОЛОСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

1.1. Основні напрями сучасних акцентологічних досліджень

Визначення словесного наголосу в працях зарубіжних науковців мають багато спільного з концепцією наголосу, прийнятою в українській лінгвістиці. У роботі ми використовуємо дефініцію З. Веселовської, згідно з якою словесний наголос – це виділення у мовленні тієї чи іншої одиниці в послідовності однорідних одиниць за допомогою таких фонетичних компонентів, як інтенсивність, висота голосового тону та тривалість (Веселовська, 1960: 17).

Перші акцентологічні пам'ятки східних слов'ян з'являються у XIV–XV ст. Вже у граматиці Л. Зизанія (1596) зустрічаємо термін «просодія», який відображає уявлення про наголос у словах. У рукописній граматиці І. Ужевича приділяється увага питанням словесного наголосу, хоча ці спроби не завжди є успішними (Білавич, 2012: 25).

Уперше у слов'янському мовознавстві О. Потебня запропонував та розвинув ідею порівняльно-історичного вивчення слов'янського наголосу, зібрав та опрацював акцентологічний матеріал східнослов'янських та південнослов'янських мов. Заслугою науковця слід вважати використання морфологічного критерію в акцентології – критерію, який згодом став наріжним каменем акцентологічної теорії Є. Куриловича (Білавич, 2012: 27).

У наголосі Олександр Потебня вбачав прояв системності мови, проте він вивчав наголос не як окрему систему, а в його зв'язках з морфологією та словотвором. Саме О. Потебня вперше у славистиці сформулював та реалізував ідею порівняльно-історичного вивчення слов'янського наголосу, досліджував акцентологічний матеріал східнослов'янських мов.

До розвитку акцентології вагомий внесок зробив Л. Булаховський. У своїх працях автор описав акцентуаційну систему української мови. Науковець простежив найважливіші особливості словесного наголосу в діалектах української мови і зазначив, що український наголос не є абсолютно усталеним явищем.

Лінгвіст Л. Булаховський підкреслив, що літературна мова намагається усунути діалектну неоднорідність у словесному наголосі. Однак і в ній спостерігаються коливання акцентологічних характеристик слів (Булаховський, 1947: 21).

Особливий напрямок досліджень акцентуаційних характеристик мови становить вивчення словесного наголосу. У роботах, присвячених дослідженню природи саме словесного наголосу на прикладі різних мов, наголос розглядається або як ефект дії одного певного чинника, або як ефект дії суми компонентів. Акустична природа словесного наголосу в експериментально-інструментальних дослідженнях вивчена недостатньо.

Найбільш докладне визначення характеру словесного наголосу знаходимо у працях В. Винницького. Він, зокрема, писав: «За своїм характером наголос в українській мові переважно динамічний, тобто «силовий», заснований на силі (наголошений звук складу виділяється у слові чи фразі щодо ненаголошеного силою голосу через посилення енергії видиху), але він порівняно слабкий. Енергія видиху досить рівномірно розподіляється між складами слова, наголошений склад не різко виділений серед інших складів слова; наголос слабо зосереджено у ньому, він окремі склади у слові, радше, координує, а не підпорядковує» (Винницький, 2010: 19).

У роботах В. Скляренка досліджується співвідношення словесного та фразового наголосу, висвітлюються фізичні параметри словесного наголосу та характер їх взаємодії у створенні ефекту словесного наголосу, акцентної структури слова. В. Скляренко чітко розмежовує основні функції словесного та фразового наголосу. «Основною функцією словесного наголосу є збереження акцентного образу слова шляхом виділення одного з його

складів, розпізнавання слів, розмежування складних слів і довільного поєднання слів, виділення смислового центру речення, емпатичного виділення слів у фразі» (Скляренко, 2017: 68-69).

У дослідженні Д. Кристала розглядається розвиток акцентної структури слова на матеріалі британського та американського варіантів англійської мови. У центрі уваги виявилось виявлення константних і варіативних ознак, властивих цим варіантам англійської. Територіальна варіативність розглядається у цій роботі як один із аспектів варіативності акцентної системи англійської. На цьому рівні константним визнається використання певного акцентного типу: для британського варіанта характернішим є використання структури з одним наголосом у слові, а для американського – з двома, тобто рецесивна та ритмічна тенденції відповідно (Crystal, 1996: 11).

Отже, акцентологічні норми в сучасній українській та англійській мовах входять до складу орфоепічних мовних норм та забезпечують регулювання наголошуваності слів. Вони можуть бути кодифікованими (експліцитними) та узуальними (імпліцитними).

1.2. Наголос як об'єкт лінгвістичних студій

Як відомо, акцентологічні норми регулюють наголошуваність слів у сучасній українській літературній мові. І. Фаріон зауважує: «Наголос входить до поняття акцентуаційної норми, яку вважаємо фонетико-орфоепічною піднормою. Теперішня система наголошення має давню мотивацію, тому через неможливість пояснити сучасними фонетико-морфологічними законами справляє враження чогось дуже «примхливого» і почасти несистемного... Однак український наголос має також свою систему. Для нас важливі функційно-практичні характеристики наголосу, що беруть участь у розрізненні лексичних або граматичних значень слова, у виразності та нормативності наголошення» (Фаріон, 2010: 81).

Наголос – це посилення голосу на одному зі складів. Коли в слові є два або більше складів, то один з них вимовляємо з більшою силою й довготою, ніж інші.

Наголос, або акцент, – надсегментна одиниця мовлення. Наголос є властивістю складу. Його також можна визначити як якісну характеристику і, також, як кількісну характеристику.

Різноплановість розуміння сутності й природи наголосу базується на таких обставинах:

1) відсутність погляду щодо наголосу як комплексного явища, що виявляється водночас на всіх рівнях аналізу, а відтак інспірує розгляд його лише як даності одного чи двох рівнів аналізу;

2) нерозробленість термінології відносно корелятивів наголосу на різних рівнях аналізу. В окремих випадках це призводить до виокремлення та механічного поєднання різних корелятивів акцентуації, що належать до різних рівнів аналізу (Винницький, 2010: 55).

Акцентологічні норми поділяються на два типи – кодифіковані (експліцитні) та узуальні (імпліцитні). Під узуальними акцентологічними нормами розуміємо об'єктивно наявні переваги стосовно місця наголосу, що ними послуговуються освічені носії мови при виборі правильного способу вираження.

На думку М. І. Погрібного, у різних мовах наявна схильність до диференційованого використання варіантів слів, що відрізняються за місцем наголосу (Погрібний, 1992: 13). Виокремлюють такі причини, що зумовлюють існування варіантів наголошення та зникнення менш популярних із них:

1) семантичне використання цих варіантів, тобто прагнення надати кожному варіанту інше смислове забарвлення;

2) прагнення диференціювати варіанти у граматичному чи стилістичному аспектах;

3) застарівання одного з варіантів, і, як наслідок, зникнення цього варіанту із уживання;

4) помітну роль у свідомому витісненні коливання при наголосі відіграють школа, нормативні словники, так само великим є значення діяльності письменників, поетів, журналістів, акторів, дикторів та лекторів (Булаховський, 1947: 12).

У випадках, коли з тих чи інших причин коливання в наголосі зберігається, а смислова диференціація відсутня, виникає явище нейтралізації наголосу як засобу розрізнення звукових оболонок різних слів. Відмінності в місці наголосу в таких випадках утрачають будь-яке значення (Кизилова, 2009: 11).

Можна виділити дві провідні точки зору стосовно поняття акцентних варіантів. Представники першого погляду переконані, що акцентні варіанти здатні відрізнитися в лексичному, граматичному або стилістичному відношенні (Білавич, 2013: 52). Однак більшість науковців, що належать до числа прихильників другого погляду, вважають, що ці утворення не повинні призводити до смислорозрізнення чи порушувати тотожність слів, припускаючи при цьому можливість фонемної зміни в словах із огляду на відмінність у наголошуванні (Винницький, 2002: 9).

У започаткованій роботі під акцентними варіантами розуміються тотожні в плані змісту варіанти одного й того самого слова, що мають різну акцентну структуру, а також більші чи менші функційні відмінності.

Серед екстралінгвістичних причин появи акцентних варіантів лінгвісти виокремлюють: 1) вплив іншомовної лексики; 2) вплив діалектного наголосу; 3) багатоконтактність; 4) соціально-професійні відмінності; 5) рідкість уживання слова або окремих його форм; 6) масовість уживання; 7) виділення із метою інтенсивності чи контрасту певної частини слова, яка зазвичай є ненаголошеною; 8) емоційне акцентування; 9) мовленнєва ситуація (Головач, 1997: 59).

Чинники (рецесивний, ритмічний, семантичний, морфологічний, семантико-морфологічний, ретентивний, фонетичний, прототиповий, силабічна будова слова, час існування в мові, вживаність та ін.), що впливають на місце та ступінь наголосу в слові, їх дієва сила, співвідношення, подеколи неоднозначні, можуть бути різноманітними. Незважаючи на те, що акцентна система характеризується значною стійкістю, вона все-таки поступово змінюється: одні чинники втрачають свою значущість та зникають, інші ж, навпаки, отримують більше значення. У зв'язку із цим змінюється їхня кількість та співвідношення в акцентній системі мови (Білавич, 2012: 38).

Коливання в наголосі – це хоч і тимчасовий, проте невідворотний етап розвитку мови, об'єктивний наслідок еволюції акцентологічної системи. Враховуючи необхідність збереження усних мовленнєвих навичок та повільність звикання до новацій, варіативність наголосу є також певною мірою корисним явищем. Вона забезпечує менш різкий і болісний перехід від старої норми до нової.

Таким чином, варіанти наголосу не лише виникають, але й щезають. Літературна мова прагне до уникнення коливань. За їх наявності один із варіантів санкціонується як такий, що відповідає нормі, інший усувається як неправильний – діалектний, жаргонний, просторічний.

1.3. Функції словесного наголосу та його типи

Як будь-яке фонетичне явище наголос має бути проаналізовано з функціональної (лінгвістичної) точки зору.

Наголосові у фахових дослідженнях відводиться функційність засобу, що слугує з метою закріплення розмежування в структурі словесної семантики. Коли словесне значення характеризується розщепленням, розширенням або переосмисленням, виникають нові слова, ідентичні відносно фонемного (графемного) вираження, проте наділені різним значенням. У цьому випадку йдеться про омографи, використання наголосу в

яких відзначається домінуванням семантико-словотвірної функційності, що постає ще одним засобом у складі лексико-семантичного словотвірного способу.

Водночас наголос може використовуватися для реалізації форморозрізнявальної функції. У таких випадках здійснюється розмежування за його допомогою лише граматичних значень, притаманних словоформам, що є фонемно ідентичними, в дієсловах доконаного й недоконаного видів. Також можна говорити про участь наголосу в розрізненні різних часових форм (Вовк, 1997: 19).

У семантико-граматичному аспекті функційність наголосу пов'язується із відзначенням різниці між лексичними та граматичними значеннями слів, наділених тотожною фонемною будовою та приналежних до одного й того самого класу на лексико-граматичному рівні. Також важливою є роль наголосу у випадках, коли різнонаголошені форми, що є різними частинами мови, приміром, іменниками або дієсловами, перебувають у ситуації фонемного збігу.

Як зазначають С.О. Караман, О.В. Караман та М.Я. Плющ, «У мовах з різномісцевим наголосом, відповідно, і українській також, наголос у повнозначних словах є прикметою окремого слова чи класу слів і виконує таким чином словорозпізнавальну функцію. Це досить важлива функція словесного наголосу, завдяки якій наголос служить одним із формальних засобів системної організації лексики..., виконує смислорозрізнявальну функцію... і форморозрізнявальну» (Караман 2011: 92).

Розглядаючи функціональні можливості наголосу, П.Роуч (Roach, 1992: 73) виділяє конститутивну функцію наголосу, задяки якій словесний наголос надає слову чіткої, певної форми, організує слово у складну звукову одиницю, водночас виділяючи у ньому якийсь склад чи склади.

Розрізнявальна функція наголосу робить словесний наголос окремою супрасегментною (надсегментною) фонологічною одиницею, яка може бути

названа акцентованою. Опозиція наголошених та ненаголошених складів акцентом ілюструє дистинктивну функцію словесного наголосу в англійській мові: *ˈVɪmpɔrt (noun) – ɪmˈVɔrt (verb)* (Jones, 2006: 162). У наведених парах за допомогою наголосу здійснюється розрізнення частин мови.

Словесний наголос відіграє суттєву роль у смисловому розрізненні слів: *a ˈblackbird (дрізд) – a ˈblack ˈbird (чорний птах), a ˈblackboard (класна дошка) – a ˈblack ˈboard (чорна дошка), a ˈgoldfish (золота рибка) – a ˈgold ˈfish (рибка золотистого кольору)* (Jones, 2006: 159).

Сутність ідентифікаційної функції наголосу полягає в правильній акцентуації слів, яка полегшує їх упізнавання та розуміння. Неправильна акцентуація слів не лише виказує акцент мовця, але й ускладнює розуміння його мовлення.

Існують різноманітні типи наголосів, що виділяються за допомогою різних критеріїв та наділяються певними характеристиками:

1) фонетичні типи:

а) за переважною акустичною ознакою:

- динамічний (силовий) наголос, заснований на більшій інтенсивності, силі звуку;

- кількісний (квантитативний) наголос, заснований на подовженні звуку;

- музичний (тонічний) наголос, заснований на підвищенні чи пониженні тону;

б) за звуковим відношенням між наголосом в одному багатоскладному слові:

- головний – із більш вираженими акустичними властивостями (більш сильний, зокрема, в англійській та німецькій мовах);

- другорядний – із менш вираженими акустичними властивостями (більш слабкий);

2) структурні типи:

а) за характером розташування у складовій структурі слова:

- зв'язаний (фіксований) наголос – завжди припадає на певний склад;
- обмежений (напівзв'язаний) наголос – має певну зону локалізації;
- б) за характером розташування в морфологічній структурі слова:
 - рухомий наголос – вид наголосу, який у процесі деривації припадає як на основу, так і на закінчення;
 - нерухомий (постійний) наголос – такий, що припадає завжди на певну морфему в слові (Білавич, 2013: 83).

Таким чином, словесний наголос виконує три основні функції: конститутивну, розрізнявальну та ідентифікаційну. З-поміж типів наголосу виділяють: фонетичні (динамічний, кількісний та музичний; головний і другорядний наголоси) та структурні типи (зв'язаний і обмежений; рухомий і нерухомий наголоси).

1.4. Способи вираження словесного наголосу в англійській та українській мовах

Український наголос характеризується наявністю таких особливостей:

1) *різномісність* – характеристика визначає місце наголосу в слові: він може припадати на будь-яку його частину (для порівняння, у французькій мові він припадає на останній склад, у польській та латинській, як правило, на передостанній, у чеській – на перший склад): *різати* – *вирізати* – *вирізний*;

2) *рухомість* – це властивість наголосу, що характеризується здатністю наголосу переміщатися при зміні слова: *водá* — *водì* — *вóди*. Часто такі особливості українського наголосу призводять до появи третьої ознаки;

3) *варіативність* (варіантність) – характеристика прямо пов'язана з поняттям акцентологічної норми.

Варіантною акцентуація вважається тоді, коли існує більше одного варіанту постановки наголосу, кожен із яких визнається носіями мови як правильний. Інколи один із варіантів розглядається словниками як такий, що відповідає нормі, а інший – як неправильний. Подеколи певні варіанти подаються у словниках як такі, що є рівноправними;

4) *стилістична значущість*: наголос залежить від мовленнєвої ситуації та приналежності слова до літературної / розмовної норми, загального / спеціального вживання;

5) *семантична значущість*: використовується для розмежування значення омографів: *záмок – замóк, óрган – оргáн* (Пещак 2003: 26).

Наголос в англійській мові, як і в українській мові, здійснюється силою видиху, і може супроводжуватися продовженням наголошеного складу. Наголосом, або акцентом також можна назвати виділення складу шляхом посилення м'язової напруги та напору повітряного струменя або зміни висоти голосу, тобто голосового тону.

Труднощі постановки наголосу, характерні для акцентної структури англійської мови, пов'язані з особливим значенням голосних звуків. В однакових позиціях інтенсивність англійських голосних відрізняється. Найбільшою інтенсивністю наділений: [a], потім ідуть: [z:], [i:], [u:], [æ], [θ], [e], [π], [п].

Всі англійські голосні можуть зустрічатися в наголошених складах. Єдиним винятком постає звук [ə]. Англійські голосні [i:, u:, u], мають тенденцію бути вживаними в ненаголошених складах. Склади, що містять [λ, μ, ν], ніколи не бувають наголошеними. Ненаголошені дифтонги можуть частково втрачати якість звучання.

Функційний підхід до наголосу дозволяє аналізувати слово в англійській мові з точки зору акцентеми – фонологічної одиниці просодичного рівня, що являє собою сукупність наголосів, що відрізняються за силою. Наприклад, акцентема слова *combination* [%kɒm bɪ ˈneɪʃ n] представлена чотирима окремими складами, що мають різний ступінь наголошеності: [%kɒm] – слабконаголошений, [bɪ] – ненаголошений, [ˈneɪʃ] – сильнонаголошений, [n] – ненаголошений (Roach, 1992: 81).

Британські фонетисти виокремлюють три ступені словесного наголосу:

1) головний наголос припадає на основний наголошений склад;

- 2) другорядний наголос припадає на напівнаголошений склад;
- 3) слабкий наголос припадає на ненаголошені склади (O'Connor 1997: 90).

Головний (основний) наголос позначається вертикальною рисою вгорі перед початком складу, а другорядний – рисою внизу. Слабкий наголос не виділяється окремими позначками. Наприклад, слово *infinitive* [ɪn ˈfɪn ɪ tɪv] має чотири склади, третій від кінця склад є наголошеним, три інші склади є ненаголошеними. Слово *indivisibility* [ˈɪn dɪ ˌvɪz ɪ ˈbɪl ɪ tɪ] має сім складів, третій та сьомий від кінця слова склади мають головний наголос, п'ятий від кінця слова склад має другорядний наголос, решта чотири склади ненаголошені (O'Connor, 1997: 35).

Необхідно знати, що в кожному п'яти- або шестискладовому слові із головним наголосом на третьому складі від кінця повинен бути другорядний наголос на першому або другому складі від початку слова.

Окремі слова, що складаються із двох морфем, мають два наголоси: *rewrite* [ˈrɪ ˈraɪt], *fourteen* [ˈfɔː ˈtiːn]. Це свідчить про семантичну значущість зазначених слів.

Отже, в сучасній англійській мові переважають слова, у яких наголос припадає на перший склад чи середину слова. Досить поширеним постає явище наявності другорядного наголосу в складних словах, що мають більше чотирьох складів. Ця властивість пов'язана з ритмічним характером чергування наголошених і ненаголошених складів в англійському слові та фразі.

Для української мови на сучасному етапі провідною причиною акцентологічних змін є прагматичний чинник. Він полягає в тому, що чим нижчим є рівень опанування тими чи іншими словами, тим сильнішою є орієнтація акцентного типу стосовно основи цих слів. Інша не менш важлива причина зміни акцентуації – вирівнювання місця наголосу в формах одного числа як виявлення закону аналогії. Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати наявність цілком сформованої тенденції до переносу наголосу

на флексію в переважній більшості акцентних типів, за винятком багатоскладових слів, що тяжіють до ритмічної рівноваги.

Висновки до Розділу 1

Акцентологічні норми в сучасній українській та англійській мовах входять до складу орфоепічних мовних норм та забезпечують регулювання наголошуваності слів. Вони можуть бути кодифікованими (експліцитними) та узуальними (імпліцитними).

Під наголосом у мовознавстві розуміється виділення за допомогою тих чи інших фонетичних засобів – посилення голосу, підвищення тону (різка зміна інтонаційної кривої) у поєднанні зі збільшенням тривалості, інтенсивності та гучності вимови – одного зі складів у структурі слова або цілого словосполучення. Наголос як фонологічний засіб накладається на лінійні (сегментні) одиниці фонетичного слова, що складають його основну звукову оболонку. Наголосові у фахових дослідженнях відводиться функційність засобу, що слугує з метою закріплення розмежування в структурі словесної семантики.

Різноманітність розуміння сутності й природи наголосу базується на таких обставинах:

1) відсутність погляду стосовно наголосу як комплексного явища, що виявляється водночас на всіх рівнях аналізу, а відтак інспірує розгляд його лише як даності одного чи двох рівнів аналізу;

2) нерозробленість термінології відносно корелятив наголосу на різних рівнях аналізу. В окремих випадках це призводить до виокремлення та механічного поєднання різних корелятив акцентуації, що належать до різних рівнів аналізу.

РОЗДІЛ 2

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВЕСНОГО НАГОЛОСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

2.1. Методика проведення експериментального дослідження

Для отримання відповіді на різні питання фонетики необхідним постає використання різних методів, які забезпечують різноманітність прийомів і методик під час роботи з досліджуваними об'єктами.

Основним методом дослідження в курсовій роботі є системний метод опису лінгвістичного матеріалу. За його допомогою нам вдалося визначити слова, в яких спостерігаються ті чи інші закономірності словесного наголосу в англійській та українській мовах, систематизувати їх склад та зробити попередні висновки.

До числа додаткових методів дослідження були віднесені: аналіз, синтез, класифікація аналізованого матеріалу, моделювання, статистична обробка результатів дослідження. За допомогою аналізу нами були виділені провідні характеристики, закономірності, притаманні тому чи іншому слову з-поміж розглянутого нами лінгвістичного матеріалу.

Послугування методом синтезу дозволило узагальнити отримані результати дослідження. Формування класифікації аналізованого матеріалу допомогло нам розподілити проаналізовані слова за різними групами з огляду на певні критерії. Так, зокрема, були виокремлені групи слів, де наголос падає на перший, другий, третій склади відповідно, і, відповідно, лінгвістичний матеріал дослідження було класифіковано саме за цим критерієм.

Використання моделювання дозволило створити уявлення про формування норм наголосу у вигляді певної моделі. Статистична обробка результатів дослідження виконувалася із метою узагальнення його числових характеристик, отриманих у ході вивчення закономірностей наголосу в англійській та українській мовах.

2.2. Характеристики словесного наголосу в англійській мові

Для мовного аналізу було обрано виступ Єлизавети II перед Генеральною Асамблеєю. На прикладі цього тексту можна показати, які закономірності постановки наголосу переважають в англійській мові.

Говорячи про місце наголосу, можна виділити наголос на початку, середині і кінці слова.

Наголос на першому складі в англійській мові можна проілюструвати такими словами, як: *mister* ['mɪstə], *president* ['prezɪdənt], *members* ['mɛmbəz], *general* ['dʒɛnərəl], *widely* ['waɪdli], *travelled* ['trævlɪd], *leaders* ['li:dəz], *statesmen* ['steɪtsmən], *nations* ['neɪʃənz], *also* ['ɔ:lsəʊ], *witnessed* ['wɪtnɪst], *better* ['betə], *social* ['səʊʃəl], *governments* ['gʌvnmənts], *central* ['sentrəl], *millions* ['mɪljənz], *changes* ['tʃeɪndʒɪz], *Commonwealth* ['kɒmənweɪlθ], *failure* ['feɪljə], *prospered* ['prɒspəd], *attitudes* ['ætɪtju:dz], *leadership* ['li:dəʃɪp], *Charter* ['tʃɑ:tə], *justice* ['dʒʌstɪs], *hunger* ['hʌŋgə], *poverty* ['pɒvəti], *liberties* ['lɪbətɪz], *citizen* ['sɪtɪzn], *conflict* ['kɒnflɪkt], *natural* ['nætʃrəl], *constant* ['kɒnstənt], *surgeon* ['sɜ:dʒən], *practice* ['præktɪs], *terrorism* ['terərɪzəm], *climate* ['klaɪmɪt], *vulnerable* ['vʌlnərəbl], *talent* ['tælənt], *public* ['pʌblɪk], *colleagues* ['kɒli:gz], *predecessors* ['pri:disesəz], *formula* ['fɔ:mjʊlə], *efforts* ['efəts]. Слова з наголосом на перший склад склали 30% від загальної кількості проаналізованих лексем англійської мови.

Наголос на другому складі наявний у таких словах, як: *assembly* [ə'sembli], *ambassadors* [æm'bæsədəz], *around* [ə'raʊnd], *address* [ə'dres], *remarkably* [rɪ'mɑ:kəbli], *advances* [əd'vɑ:nsɪz], *committee* [kə'mɪti], *directives* [dɪ'rektɪvz], *significant* [sɪg'nɪfɪkənt], *responding* [rɪs'pɒndɪŋ], *adapting* [ə'dæptɪŋ], *important* [ɪm'pɔ:tənt], *security* [sɪ'kjʊərɪti], *relive* [ri:'lɪv], *achievements* [ə'tʃi:vmənts], *foreshadow* [fɔ:ʃædəʊ], *assistance* [ə'sɪstəns], *disasters* [dɪ'zɑ:stəz], *emergencies* [ɪ'mɜ:dʒənsɪz], *effects* [ɪ'fekts]. Слова із наголосом на другий склад склали 55% від загальної кількості проаналізованих лексем англійської мови.

Наголос на третьому складі визначається в таких словах, як: *contribution* [kɒntri'bjʊ:ʃ(ə)n], *organization* [ɔ:g[ə]nɪ'zeɪʃ(ə)n], *admiration* [admə'reɪʃ(ə)n], *perhaps* [pə'hæps], *combine* [kəm'baɪn]. Слова із наголосом на третій склад склали 15% від загальної кількості проаналізованих лексем англійської мови.

Особливістю англійської системи акцентуації є існування чітко вираженого другорядного наголосу в складних словах, що мають більше чотирьох складів. Другий наголос ставиться, як правило, на другому або третьому складі від головного.

Ця властивість пов'язана з ритмічним характером чергування наголошених і ненаголошених складів в англійському слові та фразі. Цю закономірність можна проілюструвати такими словами, як: *operations* [ˌɒpə'reɪʃənz], *overseas* [ˌəʊvə'si:z], *international* [ˌɪntə'nəʃ(ə)n(ə)l], *humanitarian* [hjuˌmænɪ'te:riən], *high-minded* [ˌhaɪ'maɪndɪd], *reminisce* [ˌrɛmɪ'nɪs], *whole-hearted* ['həʊl'hɑ:tɪd], *resolutions* [ˌrezə'lju:ʃənz].

Говорячи про тенденції постановки словесного наголосу, також можна виділити рецесивну і ритмічну тенденцію. У першому випадку в простих словах наголос падає на перший склад, за наявності префікса з референційним значенням він падає на другий склад. Якщо слово запозичене з французької мови, то наголос ставиться на останній склад. У другому випадку чергуються наголошені та ненаголошені склади. Найчастіше такі слова мають афікси -ate, -fy, -ize.

До рецесивної групи в аналізованому тексті належать такі слова: *believe* [bi'li:v], *leaders* ['li:dəz], *ambassadors* [æm'bæsədəz], *statesmen* ['steɪtsmən], *attitudes* ['ætɪtju:dz], *advances* [əd'vɑ:nsɪz], *social* ['səʊʃəl], *governments* ['gʌvnmənts], *approach* [ə'prəʊʃ], *responding* [rɪs'pɒndɪŋ], *adapting* [ə'dæptɪŋ], *important* [ɪm'pɔ:tənt], *security* [sɪkjʊ'ərɪti], *justice* ['dʒʌstɪs], *hunger* ['hʌŋgə], *poverty* ['pɒvəti], *liberties* ['lɪbətɪz], *citizen* ['sɪtɪzn], *conflict* ['kɒnflɪkt], *natural* ['nætʃrəl], *constant* ['kɒnstənt], *practice* ['præktɪs], *members* ['membəz], *public* ['pʌblɪk], *encouraging* [ɪn'klɪdʒɪŋ]. Слів із рецесивною постановкою

наголосу було виокремлено 80% від загальної кількості проаналізованих лексем англійської мови.

До ритмічної групи в аналізованому тексті належать такі слова: *president* ['prezɪdənt], *particularly* [pə'tɪkjələli], *remarkably* [rɪ'mɑ:kəbli], *resolutions* [ˌrezə'lu:ʃənz], *significant* [sɪg'nɪfɪkənt], *international* [ˌɪntə'næʃ(ə)n(ə)l], *assistance* [ə'sɪstəns], *disasters* [dɪ'zɑ:stəz], *congratulate* [kən'grætjuleɪt]. Слів із ритмічною постановкою наголосу було виокремлено 20% від загальної кількості проаналізованих лексем англійської мови.

Говорячи про рецесивну та ритмічну тенденцію постановки наголосу, можна відзначити, що слів з рецесивною постановкою наголосу набагато більше (80% проти 20% слів із ритмічною тенденцією постановки наголосу). Це пов'язано з наявністю референційних префіксів, і навіть великим обсягом запозичення слів з німецьких і французької. Ритмічна постановка наголосу частіше характерна для більш складних слів, що мають більше трьох складів.

Така система суттєво відрізняється від властивостей другорядного наголосу в українській мові, який:

- 1] слабший за англійський відповідник;
- 2] зустрічається тільки в складних словах, утворених з двох і більше основ.

Ця властивість англійського другорядного наголосу служить джерелом постійних акцентуаційних помилок, коли замість [%demən∇streɪʃən] вимовляють [demən∇streɪʃən], або замість [%rezə∇lu:ʃən] вимовляють [rezə∇lu:ʃn], тобто замість двох наголосів – головного та другорядного – використовують лише головний, що в результаті змінює звуковий вигляд слова.

Результати проведеного дослідження представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Частотність уживання типів наголосу в англійській мові

№	Тип наголосу	Частотність вживання
1	На перший склад	30%
2	На другий склад	55%
3	На третій склад	15%

Отже, у сучасній англійській мові найбільшу частотність має наголос, який припадає на другий склад. Випадки такого наголошування становлять 55% від загальної кількості. Наголос на перший склад становить 30% від загальної кількості. Решта 15% - це випадки, коли наголос припадає у слові на третій склад.

2.3. Риси словесного наголосу в українській мові

Матеріалом дослідження стали варіанти наголосів, представлені у словнику А. Погрібного (1964).

Коренево-суфіксальну акцентуацію прийнято використовувати при вживанні прикметників, заснованих на твірних основах іменників, що вживаються виключно у множині: *джинси, кайдани, пологи* – *джинсóвий і джінсовий, кайдáновий і кайданóвий, положóвий і полóговий* (Погрібний, 1964: 73).

Звернімо увагу також на прикметникову групу, для якої характерним є домінування варіантного коренево-флексійного наголошування. Ідеться про прикметники, що мають суфікс -н-, а за походженням сягають іменників чоловічого та жіночого родів із одно-, дво- і трискладовою структурою: *вáльний і вальн́ий, затишн́ий і зати́шний, напі́рний і напі́рний, (до, не)призовн́ий і (до, не)призóвний, сніжн́ий і сніжн́ий, спі́рний і спі́рний, супровідн́ий і*

супровідній; вартній і вартний, висна́жний і виснажній, допомі́жний і допоміжній, жа́лібний і жалі́бний, жа́лісний і жалі́сний, журні́й і жу́рний, мандрі́вний і мандрівний, надбрі́вний і надбрівній, па́м'ятний і пам'ятній, спові́дний і сповідній, стра́вний і стрáвний; а також від іменників колесо і сани: колі́сний і колісній, са́нний і санній (Погрі́бний, 1964: 94).

Для окремих прикметників, що закінчуються на -ний і утворені від дієслів переважно префіксального типу, характерною є тяжіння до домінування подвійної коренево-флексійної акцентуації: *вабні́й і ва́бний, виба́чний і вибачній, випробні́й і випро́бний, відпра́вний і відпра́вний, дося́жний і досяжній, дошкúльний і дошку́льний, заживні́й і заживній, запра́вний і запра́вний, насадні́й і наса́дний, неперехі́дний і неперехі́дний (який не передається), (не)тривні́й і (не)три́вний, осяйні́й і ося́йний, переві́рний і пере́вірний, пересильні́й і пересі́льний, підтве́рдний і підтверді́й, прилі́тний і прилі́тний, пружні́й і пружний, споживні́й і спожі́вний, хва́льний і хва́льний, чу́тний і чу́тний (Погрі́бний, 1964: 101).*

Варіантність кореневої акцентуації постає характерною для відіменникових прикметників: *алфаві́тний і алфа́вітний, безза́хисний і беззахі́сний, воло́дарний і волода́рний, вугі́льний і ву́гільний, жа́дібний і жаді́бний, жертóвний і же́ртовний, ка́мфорний і камфо́рний, ко́клюшний і коклю́шний, мо́чарний і моча́рний, пе́рвісний і перві́сний, яде́рний і я́дерний (із повним ядром; добірний), я́сельний і ясе́льний (Погрі́бний, 1964: 110). Слід зауважити, що окремі ці утворення характеризуються збереженням подвійного наголошування й у твірних словах.*

Кількість прикметників, домінантними варіантами наголошення в яких є коренево-суфіксальний та коренево-префіксальний, є досить незначною: *ба́жаний і бажáний, (високо)поважа́ний і (високо)пова́жаний, серéдинний і середі́нний, со́тенний і сотéнний; бездо́відний і бездові́дний, за́гравний і загра́вний, межі́рничний і*

межирічний, ненаситний і ненаситний, позаочний і позабчний, позаторішний і позаторішний (Погрібний, 1964: 113).

Прикметникова група із суфіксом -н- засвідчує непродуктивність префіксально-флексійного та суфіксально-флексійного типів акцентуації. Випадки функціонування подібного наголошення виявлені лише в двох словесних парах: *допитний і допитний, самітний і самітний* (Погрібний, 1964: 119).

Окремі складні прикметники, в яких наявна подвійна акцентуація, характеризуються функціонуванням другого компоненту прикметникового утворення: *водовідлівний і водовідливний, водонапірний і водонапірний, газоспоживний і газоспоживний, гноєвіддільний і гноєвіддільний, нафтопровідний і нафтопровідний, кам'яновугільний і кам'яновугільний, зерноочисний і зерноочисний* (Погрібний, 1964: 140).

Варіативність наголосу відзначає також функціонування прикметників із суфіксальними варіантами -ан- (-ян-), що є похідними від іменників чоловічого роду. В цьому випадку спостерігаємо домінування флексійно-суфіксального типу наголошення: *вогняний і вогняний, воцаний і воцаний, кахляний і кахляний, медяний і медяний*. Прикметники, для яких характерним є утворення від іменників жіночого роду, що дво- і трискладовими, переважно наголошується за коренево-суфіксальним принципом: *бавовняний і бавовняний, білизняний і білизняний, весняний і весняний, віспяний і віспяний, вітчизняний і вітчизняний, вівняний і вівняний, капустаний і капустаний, картопляний і картопляний, морквяний і морквяний, поважаний і поважаний* (Погрібний, 1964: 142).

Подібними є принципи наголошення для прикметників, утворених від іменників середнього роду: *повітряний і повітряний, срібляний і срібляний*. Слід зауважити, що односкладовий іменник жіночого роду

повсть дозволяє утворення паралельних прикметникових форм із варіантним наголосом: *повстя́ний* і *повста́ний*, а множинний іменник *коноплі*, у свою чергу, інспірує творення прикметникових форм із варіантним наголосом – *конопля́ний* і *коно́пляний* (Погрібний, 1964: 148).

Варіативність акцентуації кореня виявлена у прикметниках, що мають суфікс *ськ-* (-зьк-): *бонда́рський* і *бо́ндарський*, *вахте́рський* і *ва́хтерський*, *вашингто́нський* і *ва́шингтонський*, *зба́разький* і *збарáзький*, *крама́рський* і *кра́марський*, *лима́рський* і *лі́марський*, *лицарський* і *лица́рський*, *ліка́рський* і *ліка́рський* (від *ліки*), *некру́тський* і *не́крутський*, *рекру́тський* і *ре́крутський*, *слю́сарський* і *слюса́рський*. Окремі аналізовані словоформи характеризуються збереженням подвійності наголосу, взятої від слів, що є твірними (Погрібний 1964: 151).

Домінування флексійно-кореневого наголошення є властивим для прикметників: *людські́й* і *лю́дський* (властивий *людям*), *дві́рські́й* і *дві́рський*. Засвідчено також наявність подвійної акцентуації в прикметниках із суфіксом *-цьк-*, твірними для яких постають іменники *пасічник* і *призовник*: *пасі́чніцький* і *па́січницький*, *призовні́цький* і *призо́вницький* (Погрібний, 1964: 151).

«Словник наголосів» М. Погрібного (Погрібний 1964) фіксує понад десять прикметникових утворень із суфіксально-флексійною частиною *-ев(ий)*, *-ив(ий)*, *-ав(ий)*, котрі відзначаються домінуванням кореневої та суфіксальної (але не флексійної) акцентуації: *гля́нцевий* і *глянцéвий*, *гуня́вий* і *гунявй*, *зяблéвий* і *зяблевий*, *корáлевий* і *коралéвий* (від *корáлі*), *кори́цевий* і *корицéвий*, *ма́рганцевий* і *марганцéвий*, *(не)милості́вий* і *(не)мілостивий*, *сі́нявий* і *синя́вий*, *смілі́вий* і *сміливий*, *со́нцевий* і *сонцéвий*, *ті́нявий* і *тіня́вий*, *чере́шневий* і *черешне́вий* (Погрібний, 1964: 152).

Для окремих прикметників із суфіксально-флексійною частиною -ав(ий), -ив(ий) питомим є функціонування із варіантним наголошенням лише в формі порівняльного ступеня: *щасливіший і щаслівіший, яскравіший і яскравіший*. Такі утворення характеризуються зміщенням наголосу до суфіксального -і-, проте достатньо сильною протидією цьому є наголос, що визначає основну форму, відтак, розвивається акцентуаційна неусталеність (Погрібний, 1964: 159).

Домінування афіксальної та кореневої акцентуації було відзначено в похідних прикметниках, наділених суфіксом -лив-: *мрійлівий і мрійливий, уразлівий і урязливий*, але: *(не)доброзічливий і (не)доброзичлівий, незічливий і незичлівий, жалісливий і жаліслівий, замітливий і замітлівий* (Погрібний, 1964: 158). Подвійність суфіксального та суфіксально-кореневого акценту відзначено й у прикметниках із суфіксом -еньк-: *добренький і дббренський, кремезненький і кремезненький, огрядненький і огрядненький*, але: *щаслівенький і щасливіенький, щербатенький і щербатенький, замóжненький і заможненький* (Погрібний, 1964: 160).

У суфіксальних прикметниках, що позначені домінуванням подвійного суфіксально-кореневого наголосу, окремою групою є лексеми з суфіксами -ист-, -аст-: *вруністий і врунистий, піністий і пінистий*, але: *хмаристий і хмарістий, жолóбчастий і жолобча́стий*. Ці слова характеризуються відповідністю між кореневим наголошенням та акцентуацією твірної основи, а суфіксальне наголошення слугує для відображення зсуву наголосу у бік афікса, адже прикметники цього типу в сучасній українській мові характеризуються перевагою суфіксальної акцентуації (Погрібний, 1964: 161).

На відміну від непохідних прикметників, частина похідних, які функціонують у мові з варіантним наголосом, порівняно велика. Для непохідних словоформ кореневе наголошення є первинним, тому згідно

з сучасними літературними нормами вважається допустимим, а рекомендованим – флексійна акцентуація.

Варіантне наголошення похідних прикметників залежить від наявності того чи іншого суфікса. Здебільшого це прикметникові утворення з суфіксами -ов-, -н-, -ан-, -ськ- (-зьк-, -цьк-), -ев-, -ав-, -ив-, -аст-, -ист-, -лив-, -еньк-. Прикметники на -овий, -ний, -аний (-яний) уживаються з подвійним коренево-суфіксальним, суфіксально-флексійним або коренево-флексійним наголосом. Похідні прикметникові словоформи з суфіксами -лив-, -аст-, -ист-, -ев-, -ав-, -ив-, -зьк- (-цьк-) ніколи не функціонують з акцентованою флексією, для них характерний коренево-суфіксальний тип наголошення (Погрібний, 1964: 163).

Результати проведеного дослідження представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Частотність уживання типів наголосу в українській мові

№	Тип наголосу	Частотність вживання
1	Префіксальний	15%
2	Кореневий	25%
3	Суфіксально-флексивний	60%

У сучасній українській мові найбільшу частотність має суфіксально-флексивний наголос. На нього припадає 60% проаналізованих випадків. У 25% проаналізованих випадків наголос припадає на корінь слова. Решта 15% - це випадки, коли наголос припадає у слові на префікс.

2.4. Порівняння акцентних систем у досліджуваних мовах

По-перше, необхідно визначити наявність у слові префіксів і суфіксів, оскільки префікси дієслів, прикметників, прислівників, прийменників не

приймають наголос, а зміщують його на корінь, і деякі суфікси впливають на положення наголосу в слові.

По-друге, в англійській мові, особливо в складних словах, існує розбіжність між кількістю графічних складів, яка формально дорівнює кількості голосних літер, які читаються комплексно і завжди входять до складу однієї мови, за одну літеру, і кількістю фактично вимовних складів, кожен з яких містить один голосний звук або дифтонг. Насамперед, на розподіл наголосу впливають склади, що фактично вимовляються. Наприклад: *∇literature – література; ∇interesting – цікавий.*

Однак більшість найбільш уживаних англійських слів одно-трискладові, й розподіл наголосу в них підпорядковується наступним правилам. Наголос у переважній більшості англійських двоскладових слів падає, як правило, на початковий склад, якщо тільки він не є префіксом. У багатьох трискладових і складних словах наголошеним є третій склад, відлічуваний від кінця слова. Якщо слово двоскладне, то наголошеним у ньому є другий від кінця склад.

Для правильного визначення наголосу потрібно знати суфікси і насамперед префікси англійської мови. У словах, що закінчуються суфіксом типу «-іон», наголос припадає на склад, що є безпосередньо попереднім відносно суфікса. До суфіксів цього типу належать: -і+on, -і+ous, -і+al, -і+an, -і+ant, -і+ance, -і+ent, -і+ence.

Завжди наголошеним є склад, що передує суфіксу -іс (-іcal): re`public – республіка, peri`odical – періодичний.

Наголос зберігає своє початкове місце у словах, якщо вони утворені за допомогою приєднання суфіксів і закінчень: -ly, -ful, -less, -ness, -ism, -ing, -er, -or, -(e)d, -(e)s, наприклад: `use - `useless.

Префікси найчастіше зустрічаються при вживанні дієслів, прикметників, прислівників та прийменників. Ці префікси залишаються ненаголошеними: (mis-) mistake – помилятися; помилка, (per-) permit –

дозволяти, (pre-) prescribe – прописувати, (pro-) produce – виробляти, (re-) repeat – повторювати, (un-) unhappy – нещасний.

Для розпізнавання префікса у разі подвоєного приголосного в середині слова існує наступне правило: подвоєння дзвінких приголосних після со-, і-, глухих приголосних після о-, су-, ді-, е-, будь-яких приголосних після а- сигналізує про наявність префіксів con-, in-, ob-, sub-, dis-, ex-, ad-. Наприклад: connect, collect, immerse, oppose, suppose, diffuse, attest.

В англійській мові існують дієслова з префіксами, що графічно не відрізняються від іменників. Єдиним засобом відмінності служить наголос, який у дієслові припадає на корінь, а в іменнику – на префікс, наприклад: dic^ˈtate диктувати – m^ˈdictate припис, in^ˈcrease зростати – ^ˈincrease зростання, con^ˈduct поводитися – ^ˈconduct поведінка.

Як будь-яке фонетичне явище, наголос має бути проаналізованим із функціональної (лінгвістичної) точки зору.

Говорячи про позицію наголосу в слові та її значущість для визначення мовної одиниці у мові, не можна не згадати функції, які виконує постановка наголосу.

При постановці наголосу в англійській мові необхідно враховувати походження слова, якою частиною мови воно є, наявність префіксів та суфіксів. Наголос виконує три функції: *конститутивну, диференційну та рекогнітивну*. Вони відповідають за організацію слова в звукову одиницю, за можливість без контексту визначати слово як частину мови, а також сприяють спрощеному впізнаванню та розумінню мовлення на слух.

Для явища, пов'язаного із варіантною акцентуацією, загалом є характерною значна поширеність у сучасній українській мові. Так, В. Винницький, аналізуючи своєрідність акцентних особливостей, притаманних дублетним формам, уживаним у непохідних іменниках чоловічого роду у відмінках однини, стверджує, що численні акцентні варіанти, що постають припустимими для літературної мови,

зумовлюються відповідними причинами, з-поміж яких провідними є еволюційні процеси в акцентуаційній системі, пов'язаній зі словами та словоформами. Подібна картина, на думку мовознавця, є актуальною не лише для південно-східного, але й для південно-західного наріччя, будучи інспірованою розмежуванням, наявним між давньою та сучасною формами слова, диференційними ознаками, що характеризують його відтінки на рівні стилістики (6, с. 25-26).

Дослідник Б. Пристай у статті, присвяченій подвійному наголошенню слів, окреслює сучасні уявлення стосовно «акцентних варіантів», а також подає аналіз лексем, що мають дві акцентуаційні форми, будучи при цьому співвідносними із різними морфологічними класами слів. Мовознавець вважає, що збереження акцентуаційних норм і традицій може тривати протягом кількох століть. Те, наскільки довго існуватиме той чи інший варіант постановки наголосу, перебуває в залежності від того, яка саме причина є основною в його породженні, а також орієнтоване на те, наскільки частотним та широким є уживання слова із відповідним наголосом у певній сфері.

Вагання із постановкою наголосу є значно тривалішим, коли йдеться про власне українські з походження слова, що є загальноуживаними, а також про ранні запозичення. Така їх властивість інспірована наявністю міцних традицій та діалектних особливостей. Суттєвим джерелом підтримки подібної акцентуації постає вживання слів, наголошених певним чином, у поетичному мовленні. Меншою тривалістю характеризується варіативність у тих лексемах, уживання яких є рідкісним, а також у випадку із новими запозиченнями, навколо яких ще не встиг витворитися відповідний узус (24, с. 35).

Розглянемо особливості функціонування варіантної акцентуації прикметників. Тут слід зауважити, що для більшості варіантів акцентуації характерною є наявність унормованості, відтак, у випадку з

ними не є актуальним порушення стабільності в системі наголосу слів, належних до сучасної української літературної мови.

«Словник наголосів» М. Погрібного (Погрібний 1964) містить понад 200 лексем з варіантним акцентуванням. З-поміж прикметників, що є непохідними, наявність такої акцентуації є явищем мало поширеним. Так, відзначаємо побутування лише декількох лексем, що структуровані за двома складами, із варіантами постановки наголосу: *простій* і *прóстий*, *ясній* і *я́сний*. У цих випадках необхідно зауважити домінування кореневого варіанту наголошення як первинного. Натомість, у подальшому відбулося поступове витіснення кореневого варіанту акцентуації на користь флексійного. Як підсумок, кардинально змінилися оцінки нормативності варіантів мовознавцями – як що раніше кореневе наголошення було єдиним, і, відповідно, нормативним варіантом, то тепер воно вважається лише припустимим, а флексійному наголошенню присвоєно статус рекомендованого (Погрібний, 1964).

Слід відзначити також використання в якості акцентних варіантів такі можливості наголосу лексем *во́гкий* і *вогкі́й*. При цьому словник наголосів М. Погрібного містить указівку, що варіант наголошення наведеного вище в якості прикладу слова на другий, флексивний склад, є більш рідкісним (Погрібний 1964). Припускаємо, що тяжіння до такої акцентуаційної варіації інспіроване таким явищем, як аналогія. Так, сукупність прикметників, що відзначаються наявністю суфіксу -к-, характеризується тяжінням до флексійного наголошення, приклад застосування якого ми бачимо вище у другому запропонованому варіанті. Проте, попри наявність таких випадків у живому мовному функціонуванні, слід, усе ж таки, зауважити, що значно більшою є поширеність у аналізованих словах саме кореневого наголосу, що інспірує його нормативність.

Наявністю варіантності в наголошенні відзначається й функціонування префіксальних прикметників, твірними для яких постають лексеми, що є непохідними: *простий, старий, малий: непрóстий – непростій, прáстарий – прастарій, чимáлий – чималій*. Зауважимо, що в наведених прикладах є очевидною перевага кореневої або ж афіксальної акцентуації, а не флексійного варіанту.

Достатньо численною є також прикметникова група із варіантною акцентуацією, твірні основи для якої представлені похідними словоформами, що мають суфікс -ов. Тут переважно йдеться про слова, що мають мотивацію з боку двоскладових іменників, приналежних до жіночого й чоловічого родів. Акцентуаційні доміанти зауважених прикметників представлені трьома акцентними типами: коренево-суфіксальним, суфіксально-флексійним та коренево-флексійним.

Домінуванням коренево-суфіксального наголошування відзначається уживання таких слів: *бéрестовий і берестóвий, брезéнтовий і брезентóвий, брítвовий і бритвóвий, гúмовий і гумóвий, дрáнковий і дранкóвий, загóновий і загонóвий, залóговий і залогóвий, кóконовий і коконóвий, кóроповий і коропóвий, кóрквий і коркóвий, лáдановий і ладанóвий, мíнусовий і мінусóвий, мúскусовий і мускусóвий, на́фтовий і нафтóвий, товáровий і товарóвий, фóльговий і фольгóвий, цемéнтовий і цементóвий, ящико́вий і ящикóвий*. Зазначена група слів у якості рекомендованого послуговується кореневим акцентуванням. На противагу цьому варіантові наголошення, в межах лексем *ганусóвий і ганúсовий* (від *ганус*), *грезетóвий і грезéтовий, нарисóвий і на́рисовий, сливóвий і слівóвий* відзначається домінування афіксальної акцентуації.

У прикметниках *білкóвий і білковій, (перед)зимóвий і (перед)зимовій, карткóвий і картковій, клубкóвий і клубковій, крапкóвий*

і крапковій, листківній і листковій, п'ястківній і п'ястковій, садківній і садковій, стручковій і стручкової, танківній і танкової (від танок), точківній і точкової, цеглівній і цеглової, шинківній і шинкової (від шинок), але: брусковій і брусківній, віщовій і віщівній, гілківній і гілківній, дичківній і дичківній, рядківній і рядківній. характерним постає домінування суфіксально-флексійного та флексійно-суфіксального типів наголошення.

Фіксуємо в залученому до аналізу словнику наявність невеликої групи прикметників, у якій відзначається домінування подвійного коренево-флексійного (або флексійно-кореневого) наголосу: *злівковій і зливковій, злітківній і злитковій, зшітківній і зшитковій, але: глотківній і глотківній, пляшковій і пляшківній.* Наявність подвійного кореневого наголошення, характерного для іменника *фарфór*, зберігається й у похідних від нього прикметниках на -овий: *фарфóровій і фарфóровій* (Погрібний, 1964).

Для прикметникових утворень із суфіксом -ов-, твірною основою яких представлена односкладовими іменниками чоловічого роду, типовою є наявність здебільшого подвійного коренево-флексійного (*кóровій і коровій (від кір), крóковій і кроковій, лáжовій і лажовій, мáрсовій і марсовій, м'язовій і м'язовій, тáзовій і тазовій, хра́мовій і храмовій, шунтовій і шунтовій, але: стартовій і стáртовій*) або суфіксально-флексійного (*басóвій і басовій, млинóвій і млиновій, надстрóківній і надстроковій, плодóвій і плодовій, портóвій і портівній, разóвій і разовій, але: пуховій і пухóвій, родовій і родóвій (від рід), скарбовій і скарбóвій*) наголосу як домінатного. Наявність коренево-суфіксального наголосу була відзначена лише в двох прикметниках, залучених до аналізу: *ке́дровій і кедрóвій, кéтовій і кетóвій.*

У похідних прикметниках, твірні основи яких представлені трискладовими (або інколи – чотирискладовими) іменниками чоловічого та жіночого родів, відсутня практика функціонування із флексією, що є акцентованою. Натомість, уживання таких прикметників супроводжується домінуванням коренево-суфіксальної (або суфіксально-кореневої) акцентуації: *баво́вниковий* і *бавовнико́вий*, *ві́дсо́тковий* і *відсотко́вий*, *за́чатковий* і *зачатко́вий*, *калі́новий* і *калино́вий*, *коло́дковий* і *колодко́вий*, *коля́дковий* і *колядко́вий*, *контраба́совий* і *контрабасо́вий*, *ма́ківковий* і *маківко́вий*, *мали́новий* і *малино́вий*, *ма́точковий* і *маточко́вий*, *мура́шковий* і *мурашко́вий*, *обго́ртковий* і *обгортко́вий*, *осере́дковий* і *осередко́вий*, *підме́тковий* і *підметко́вий*, *прива́рковий* і *приварко́вий*, *рогі́вковий* і *рогівко́вий*, *світа́нковий* і *світанко́вий*, *серпа́нковий* і *серпанко́вий*, *смере́ковий* і *смереко́вий*, *соро́чковий* і *сорочко́вий*, *сторі́нковий* і *сторінко́вий*, *цуке́рковий* і *цукерко́вий*, але: *відро́бітковий* і *відробі́тковий*, *волошко́вий* і *волошко́вий*, *ганчі́рковий* і *ганчірко́вий*, *гомі́лковий* і *гомі́лковий*, *голі́нковий* і *голінко́вий*, *(без)го́тівковий* і *(без)готі́вковий*, *начинко́вий* і *начі́нковий*, *подарунко́вий* і *подару́нковий*. Достатньо рідкісним є вживання окремих прикметників із префіксально-суфіксальним наголосом: *за́витковий* і *завитко́вий*, *па́водковий* і *паводко́вий*, *залишко́вий* і *за́лишковий*. Наявністю подвійної кореневої акцентуації характеризується вживання прикметника, утвореного від іменника *карма́зін*: *кармазі́новий* і *кармазіно́вий* (Погрібний 1964).

Прикметники із суфіксально-флексійним типом акцентуації на -овий, похідні від іменників середнього роду, є достатньо рідкісними в уживанні: *військо́вий* і *військо́вий* (рідко), *ребро́вий* і *ребро́вий*. Коренево-суфіксальну акцентуацію було зафіксовано лише в похідних

прикметниках *ма́нговий* і *манго́вий*, твірним для яких є невідмінюваний іменник *манго*, що належить до середнього роду (Погрібний, 1964).

Отже, сучасна орфоепічна ситуація характеризується наявністю значної невідповідності між узуальними та кодифікованими нормами постановки наголосу. Для української мови на сучасному етапі провідною причиною акцентологічних змін є прагматичний чинник. Він полягає в тому, що чим нижчим є рівень опанування тими чи іншими словами, тим сильнішою є орієнтація акцентного типу стосовно основи цих слів. Інша не менш важлива причина зміни акцентуації – вирівнювання місця наголосу в формах одного числа як виявлення закону аналогії. Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати наявність цілком сформованої тенденції до переносу наголосу на флексію в переважній більшості акцентних типів, за винятком багатоскладових слів, що тяжіють до ритмічної рівноваги.

Висновки до Розділу 2

Провідними рушіями функціонування наголосу в сучасній українській мові є причини внутрішнього характеру. До них належить формальна аналогія, спільна дія семантико-морфологічного, прототипового та ритмічного чинників, взаємозв'язок рецесивної та ритмічної тенденцій, ритмічний чинник, складова структура слова, темп мовлення. Сучасна орфоепічна ситуація характеризується наявністю значної невідповідності між узуальними та кодифікованими нормами постановки наголосу.

У сучасній англійській мові найбільшу частотність має наголос, який припадає на другий склад. Випадки такого наголошування становлять 55% від загальної кількості. Наголос на перший склад становить 30% від загальної кількості. Решта 15% - це випадки, коли наголос припадає у слові на третій склад.

У сучасній українській мові найбільшу частотність має суфіксально-флексивний наголос. На нього припадає 60% проаналізованих випадків. У

25% проаналізованих випадків наголос припадає на корінь слова. Решта 15% - це випадки, коли наголос припадає у слові на префікс.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведені в обсязі започаткованої курсової роботи теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Акцентологічні норми в сучасній українській та англійській мовах входять до складу орфоепічних мовних норм та забезпечують регулювання наголошуваності слів. Вони можуть бути кодифікованими (експліцитними) та узуальними (імпліцитними).

Під наголосом у роботі мається на увазі виділення за допомогою тих чи інших фонетичних засобів – посилення голосу, підвищення тону (різка зміна інтонаційної кривої) в поєднанні зі збільшенням тривалості, інтенсивності та гучності вимови – одного зі складів у структурі слова або цілого словосполучення. Наголос як фонологічний засіб накладається на лінійні (сегментні) одиниці фонетичного слова, що складають його основну звукову оболонку. Наголосові у фахових дослідженнях відводиться функційність засобу, що слугує з метою закріплення розмежування в структурі словесної семантики;

2. Провідними рушіями функціонування наголосу в сучасній українській мові є причини внутрішнього характеру. До них належить формальна аналогія, спільна дія семантико-морфологічного, прототипового та ритмічного чинників, взаємозв'язок рецесивної та ритмічної тенденцій, ритмічний чинник, складова структура слова, темп мовлення. У сучасній українській мові найбільшу частотність має суфіксально-флексивний наголос. На нього припадає 60% проаналізованих випадків. У 25% проаналізованих випадків наголос припадає на корінь слова. Решта 15% - це випадки, коли наголос припадає у слові на префікс;

3. У сучасній англійській мові найбільшу частотність має наголос, який припадає на другий склад. Випадки такого наголошування становлять 55% від загальної кількості. Наголос на перший склад становить 30% від

загальної кількості. Решта 15% - це випадки, коли наголос припадає у слові на третій склад.

Англійська мова аналізується не тільки з позиції збільшення інтенсивності голосних звуків, але також завдяки змінам якості голосних, приголосних та тону голосу.

Труднощі постановки наголосу, характерні для акцентної структури англійської мови, пов'язані з особливим значенням голосних звуків. В однакових положеннях інтенсивність англійських голосних відрізняється.

RÉSUMÉ

The work is devoted to the urgent problem of determining the regularities of the functioning of verbal stress in Ukrainian and English languages.

Modern approaches to defining the concept of stress are considered. The emphasis in linguistics is the highlighting with the help of one or another phonetic means - strengthening the voice, raising the tone (a sharp change in the intonation curve) in combination with an increase in the duration, intensity and volume of the pronunciation - of one of the syllables in the structure of a word or a whole phrase.

It is noted that the leading factors in the functioning of stress in the modern Ukrainian language are reasons of an internal nature. These include formal analogy, the joint action of semantic-morphological, prototypical and rhythmic factors, the relationship of recessive and rhythmic tendencies, the rhythmic factor, the constituent structure of a word, the tempo of speech.

In modern English, the stress on the second syllable has the highest frequency. Cases of such emphasis make up 55% of the total number. The emphasis on the first syllable is 30% of the total. The remaining 15% are cases where the stress falls on the third syllable in the word.

In the modern Ukrainian language, the suffix-inflectional stress has the highest frequency. It accounts for 60% of analyzed cases. In 25% of the analyzed cases, the stress falls on the root of the word. The remaining 15% are cases where the accent falls on the prefix in the word.

Key words: phonetics, accentuation, stress, verbal stress, accentuation norm

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич, Н.Д. (1990). *Основи культури мовлення*. Львів: Світ.
2. Білавич, Г. (2012). *Говорімо українською правильно!* Івано-Франківськ: ПП „ТУР-ІНТЕЛЕКТ”.
3. Білавич, Г. (2013). *Наголошуймо правильно!* Івано-Франківськ: ПП „ТУР-ІНТЕЛЕКТ”, 2013.
4. Булаховський, Л. А. (1947). *Український літературний наголос (характеристика норми)*. Київ – Львів : Рад. школа, 1947.
5. Веселовська, З. М. (1960). Дублетні наголоси в сучасній українській мові. *Українська мова в школі*, 2, 16–21.
6. Винницький, В.М. (1980). Парокситонічна акцентуація дієслів. *Мовознавство*, 5. 14–23.
7. Винницький, В. М. (1981). Наголошування дієслів в поезії Івана Франка. *Українська мова і література в школі*, 8, 44–47.
8. Винницький, В. М. (1983). Акцентна дублетність і кодифікація (на матеріалі непохідних іменників чоловічого роду). *Мовознавство*, 6, 25–36.
9. Винницький, В.М. (2002). *Українська акцентна система: становлення, розвиток*. Львів: Біблос.
10. Винницький, В.М. (2010). *Функційне навантаження українського наголосу*. Львів: ДП ВД Укрпол.
11. Винницький, В.М. (2007). Про акцентуаційний спосіб словотворення. *Мовознавство*, 3, 12–22.
12. Вовк, П. С. (1997). *Теорія центрів і периферії фонологічної та акцентологічної систем*. Київ: Вища школа.
13. Головач, Ю. В. (1997). *Контроль рівня сформованості професійно-фонетичної компетенції студентів першого курсу мовного педагогічного вузу (на матеріалі англ.мови)* (Кандидатська дисертація). Київський національний лінгвістичний університет. Київ.

14. Караман, С.О., Караман, О.В., Плющ, М.Я., (2011). *Сучасна українська літературна мова*. Київ: Літера ЛТД.
15. Кизилова, В.В. (2009). *Теорія і практика мовленнєвої комунікації*. Луганськ: СПД Рєзніков В.С.
16. Огієнко, І. (1952). *Український літературний наголос*. Вінніпег.
17. *Орфоепічний словник* (1984) / укладач М.І.Погрібний. Київ: Радянська школа.
18. *Орфоепічний словник української мови* (2001) / укладач М.М. Пещак та ін. Київ: Довіра.
19. Петренко, Н. (2008). Особливості наголошування різних частин мови – полісемічних слів – у синхронному й діахронному аспектах. *Українська мова і література в школі*, 8, 40–45.
20. Пещак, М. (2003). Комп'ютерне відтворення сучасної української орфоєпії. *Дивослово*, 2, 25–28.
21. Погрібний, М. І. (1992). *Українська літературна вимова*. Дніпропетровськ: Трансформ.
22. Погрібний, М. (1964). *Словник наголосів української літературної мови*. Київ.
23. Пономарів, О. (2013). *Українське слово для всіх і для кожного*. Київ: Либідь.
24. Пристай, Б. (1999). Подвійне наголошення слів. *Урок української*, 7–8, 34–35.
25. Рудницький, Я. (1946). *Наголос в поезії Шевченка*. Авгсбург.
26. Сачко, М. (2007). Подвійне наголошування непохідних прикметників у поезії Лесі Українки. *Дивослово*, 6, 36–40.
27. Скляренко, В.Г. (2017). *Історія українського наголосу. Дієслово*. Київ: Наукова думка.
28. Скляренко, В.Г. (1983). *Історія акцентуації імен суцесствительних українського язика*. Киев.

29. Скляренко, В.Г. (1988). З історії акцентуації неозначеної форми дієслів української мови. *Мовознавство*, 2, 38–44.
30. Скляренко, В.Г. (2006). *Історія українського наголосу. Іменник*. Київ: Наукова думка.
31. Фаріон, І. (2010). *Мовна норма: знищення, пошук, віднова*. Івано-Франківськ: Місто НВ.
32. Ющук, І. (2001) Орфоепія, фонетичні закони і правопис. *Дивослово*, 3, 72–75.
33. Berg, T. (1999). Stress Variation in British and American English. *World Englishes*, 18, 123-143.
34. Crystal, D. (1996). The Past, Present and Future of English Rhythm. Changes in pronunciation. *Special issue of Speak Out!, IATEFL*, 8-13.
35. Jones, D. (2006). *English Pronouncing Dictionary*. Cambridge University Press.
36. O'Connor, J. D. (1997). *Sounds English. A pronunciation practice book*. Longman.
37. Roach, P. (1992). *Introducing Phonetics*. London.